

OYALARIN SÖYLEDİĞİ

GÜLİN ŞENYUVA

Geçmişte olduğu gibi bugün de insanların gönlünü alıp başların tacı olan oyalar, dillerini bilen herkesle konuşmaya devam ediyor.

ZAMAN içinde gittikçe hızlanan hayat, pek çok şeyi olduğu gibi iletişimi de sıradanlaştırdı. Bir yanda küçük sarı suratlardan hangisinin duygularını daha iyi anlatacağına karar verip parmağının ucuyla üstüne dokunarak hissiyatını resmeden çağımız insanı, bir yanda üzüntüsünü, sevincini, derdini, gizli sevdasını ince ince, renk renk oyalara işleyen geçmiş zaman insanı... Şimdi ne ifade ettiklerini bilmeseler de sadece güzellikleriyle bile geçmişte olduğu gibi bugün de insanların gönlünü alıp başların tacı olan oyalara, oya dilini bilen herkesle konuşmaya devam ediyor.

Anadolu'nun arkeolojik zenginliklerinin yanı sıra folklor ve etnografyası da bitmeyen bir kaynaktır. Günümüzde halı, kilim, çevre, çorap gibi dokuma desenlerine eğilerek bu alanlarda ciddi incelemeler yapılıyor olması hatta buralardan ilham ile çok güzel sanat eserlerinin ortaya koyulması memnuniyet verici. Tarih boyunca giyime, özellikle kadın giyimine özen gösteren Türkler bu konuda pek çok güzel eser ortaya koymuşlardır. Tek başına kadın giyim eşyalarında süsleme olarak kullanılan oyaların incelenmesi ile bu hazinenin ne denli geniş olduğu gün ışığına çıkacak. Konunun estetiğine ve oyaların diline girmeden önce oyacılığın tekniği ve çeşitleri hakkında genel bazı bilgilerin verilmesi konuya berraklık kazandıracak.

Oyacılık bir örgü sanatıdır. İnce ya da kalın büklümlü çeşitli cinsten ipliklerin; iğne, mekik, şiş gibi basit araçlarla ve el yardımı ile sırasıyla birbiri üzerine ilimlenerek tutturulmasından meydana gelen işlere “örgü” diyoruz. Bu örgüler yapılış teknikleri bakımından; düğümlü, düğümsüz, kafesli, kafesiz veya benzetme yoluyla pirinç örgüsü,

badem örgüsü gibi adlar alıyor halk arasında. Oyacılığın örgü sanatı içinde kendine özgü bir yeri var. Bu sanat ilk bakışta dantel sanatı gibi görünüyorsa da pek çok bakımdan farklılıklar gösteriyor. Danteller iki boyutta olup bir alan meydana getirir ve mutlaka bir eşyaya dikilir. Oysa oya, üç boyutlu olup başlı başına bir süs eşyası olarak kullanılabilir. Bu bakımdan oyacılık yapma çiçek sanatına daha yakındır ve hem dantel hem de yapma çiçek sanatını kapsar. Oyayı dile getirirken kendisine benzettiğimiz “dantel”, Avrupa'da XVI. yüzyılda ortaya çıkıyor. 1954 yılında dantel olarak *Fransız Akademi Sözlüğü*'ne geçmiş ve öteki dillerde de kabul edilmiştir. Bazı örgü adlarının Ege masallarında geçtiğini görüyoruz. İlk örnekleri de balık adlarıdır. 1905'te Mentiz kazılarında bulunmuş örneklerden bu sanatın M.Ö. 2000 yıllarının öncesine ait oldukları tespit edilmiş. Diğer bazı kayıtlardan da iğne ile yapılan örgülerin

XII. yüzyılda Anadolu'dan Yunanistan'a, oradan da İtalya yolu ile Avrupa'ya geçtiğini öğreniyoruz. “Oya” sözcüğünün öteki dillerde bir karşılığı olmaması bu sanatın yine Türkler'e özgü bir sanat olarak ortaya çıktığını gösteriyor.

Eskiden özellikle doğal elyaflı ipek ve pamuk ipliğiyle yapılan oyalara bu günlerde sentetik elyafli iplerle yapılmaktadır. Ve elbette bunların hepsinin ayrı bir adı, ayrı bir hikâyesi bulunmaktadır. Eskiden yeni gelinlerin konuşmak yerine, başındaki yazma ve oyalara konuşturduğunu söyleyebiliriz. Belki de bu önemli sözcükleri sebebiyle çeyizlerin en önemli parçalarıdır oyalı yazmalar. Meselâ kırmızı biber oyası, gelinin kaynanası ya da kocasıyla arasının iyi olmadığını, rozet oyası ise askerden kahramanlık ve madalya ile dönen eşi için bir gurur ifadesi olduğunu ifade eder.

Gelincik oyalı yazma gelin kızındır. Narin ve zarif güzelliğine dokununca gelincik çiçeği gibi solup, bozulacağı-

Menekşe oyası.

nı söyler. Karanfilli yazma oyalara ise çeyizde sevilen aile efradına hediye edilecek yazmalardandır. Aynı zamanda güzel kokularla bezensin diye gelin namzedi kızımızın başında da, karanfillerle kenarları çevrili bir yazma vardır bazen. Çeyizdeki menekşe oyası, evdeki görümceye verilir ki çabuk kısmeti çıksın da kendi evini kursun diye. Ama bir başka şehirde ise bambaşka bir mânâyla çıkar karşımıza bu oya. Hikâyesi şöyle: Dillendiremeyeceği bir sıkıntısını ifade etmek isteyen bir gelin kız derdini oyalara döker ve hercai menekşe oyası ile bezenmiş bir yazma hazırlar. Eşinin gözünün dışarıda olduğunu fark eden gelin kızımız hercâî menekşeli oyalara aylarca düğüm düğüm hazırlar. Bu süre içinde emin olur ki, eşi hercaî bir adamdır. Ve gelin nihayet menekşe oyalı yazmasını kuşanıp, kayınvalidesini ziyarete gider. Kayınvalide elbette bunun anlamını bilir; gelini diyor ki “Ben eşimle bu konuda

yüzcü olmak istemem. Kulağın çekmek size yakışır”. Hiçbir şey konuşmadan, mevzû ile ilgili tek bir kelam etmeden mesele anlaşılır. Ve böylece gerekli uyarı damadın annesi tarafından kendi oğluna yapılır ve bizim morlu mavili sarılı güzelim menekşelerimiz genç bir hanımın en iyi sırdaşı olur. Bunun gibi daha nice hikâyelere eşlik eder Anadolu'nun oyaları.

Her il ve bölgenin oyası kendine has özellikler içerir. Bazen renk, büyüklük, bazen de bir sıradışı motif o yörenin imzası olur. Botanik bahçesi oluşturur gibi çalışan, oyalarıyla bu bahçenin çiçeklerini, gönülden, düğümlere aktararak yapan tasarımcılarımız var. Çok marifetli bölgelerimizden Kütahya'nın zembil oyası, zor ve emek isteyen bir oya olduğundan kayınvalideye verilen yazmanın kenarındadır. Kayınvalide tarafından geline hediye edilen gelinparmağı oyalı yazma memnuniyet ifadesinin yanında “Gelinimin on parmağında on marifet ve

Karanfil oyası, Kütahya.

hüner var” demektir. Badem çiçeği oyalı yazma takan sözlü genç kız, bu oyalara evliliğinin onaylandığını ilan eder. Tarsus'un marifetli ellerinde, kütüle denen meşakkatli bir oya yapılır. Kütüle adındaki bu çiçek oyasını, gelin eltiye verir ki “Aramız çiçek gibi olsun.” demektir. Aynı mânâyı içeren Kütahya'nın çilek oyası da gelinin görümceye aramız mis kokulu şekerli olsun diye armağan ettiği bir oyadır. Erik çiçeği mutlu gelinin yazmasının oyasıdır. Gelin kendi annesini ilk görmeğe gittiğinde bu yazmayı takar ki annesinin içi rahat etsin, gittiği yeni yuvasında gönlünün hoş olduğunu, varlığının hoş karşılandığını bilsin diye. Kocasından iyi davranılmayan huzursuz bir ortamdaki gelinin yazmasının oyası ise kılı kurt oyasıdır. Bu oya bir nevi gelin kızın imdat çağrısı sayılabilir.

Bütün illerimizin oyalardan yaptığı botanik bahçesinin vazgeçilmez olan ve mânâsı da hikâyesi de ortak en meşhur oya ise biber oyasıdır. “Kimse rahatsız etmesin lütfen!” ya da Anadolu tabiriyle “İlişmeyin!” der kırmızı biber oyası. Eşine yahut çocuklarına kızan hanım biber oyalı yazmasıyla geziniyorsa etrafta, sakının kendinizi. Eğer bu kırmızı biberli oya bir kayınvalidenin başını süslüyorsa, vay gelinin hâline. “Yaktım çıkarı gelin” diye haykırır yazmasında sallanan biberleri.

Anadolu'nun bu güzel hikâyelerini, oyaların çiçekten yapılma dillerini birkaç sayfaya sığdırmak elbette mümkün değil. Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan oya işlerimiz hakkında anlatacak daha çok şey var. Çiçekten oyaların çok küçük bir bölümüne değindik ama daha neler neler saklı çeyiz sandıklarında. Biz şimdilik çiçek oyalı yazmalardan üç elma çiçeği düşürelim, biri benim, biri okuyanların diğeri de tüm iyi kalpli insanların başına.